

[1950'lere doğru Türkiye'de kentler – 8] Sonlandırırken bazı kavramlar

Büyükölüklerin bir yandan böylesine birikmediğı-merkezileşmediğı-tekelleşmediğı bir yandan da bunların hiçbirine sahip olmayanların, ölçeğın diğerk kutbuna sürölmediğı bir insanlık/ kent durumu bir zamanlar gerçekten vardı/ olabilmışti.

Akın Atauz

Moda Plajı.

15/01/2022

aatauz@yahoo.com

Genel durum özeti

Türkiye'de 1945-1950 dönemi kentlerinin özet olarak, nüfus ve yüzölçümü büyüklüğü ile dengeli bir altyapı ve kent hizmeti sunabildikleri, düzenli bir gündelik yaşam örüntüsüne sahip oldukları söylenebilir.

Kentlerin son üççeyrek yüzyılda nasıl değıştiklerini ve değışimin ana örüntüsünün temel yönelimlerinin ve niteliğinin neler olduğunu topluca Türkiye'nin büyük kentlerine bakarak düşünmeye ve çözümlmeye çalışıyoruz. Bu yazılarda hedeflenen hem değışimi görmek ve bundan öğrenmek hem de 21'inci yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda, ilerisi için anlamlı öneriler üzerinde konuşulabilir. Asıl amaç, iklim değışikliğiyle ilgili belirtiler ve giderek somut veriler/ göstergeler olarak netleşmeye başlamışken kentlerin/kentsel yaşamın geleceğine bakmak ve üzerinde düşünmek/ tartışmaktır.

Dünya toplumlarının neoliberal kapitalizm aşamasındaki bölümü ve bu coğrafyadaki (hiçbiri diğerkinin aynısı olmasa da açık benzerlikleri görebileceğimiz) kentlerde hem

ekonomik kriz hem siyasal kriz ve daha da önemlisi ekolojik bir kriz içinde umut edilebilecek olumlu bir gelecek beklentisi giderek güçleşiyor. Türkiye'nin genel olarak içinde bulunduğu durum ve bu durumun somut ekolojik-mekansal-toplumsal verilerini deneyimlediğimiz kentler için bir çıkış veya düşsel bile olsa kurtuluşu imleyen bir tahayyül, her zamankinden daha uzak ama daha gerekli olmaya başladı. Kentlerde geleceğe nasıl hazırlanabiliriz, iklim krizinin ivmelenerek aktığı bu aşamada? Bir yanda mevcut sorunlar ve gereksinimler, gereksinimlerin karşılanması için yeğleyeceğimiz teknolojik yenilikler ve diğer yanda da on yıllardır tanımakta olduğumuz dönüşümlerin momentleri ve kazandırıp-kaybettirdikleri...

Şişli.

Bu dizi daha çok, kaybedilenlerin somut bilgisinin ve olumsuzluğunun gelecekte başka bir toplumsal-ekonomik ve politik ortamda, yeni teknolojiler ve bakış açısıyla ya da deontolojisiyle yeniden düşünülebilmesine zemin hazırlamaya çalışıyor. Çünkü neo-liberalizm ve kapitalizm, nerdeyse sadece imkansızlık/ geleceksizlik veya toptan bir çöküş düşündürüyor. Çoklu krizler aşamasının normalleştirdiği yönetme biçimleri, otorite ve tahakküm ilişkileri, eleştirinin ve önerinin yapılamadığı veya anlamını kaybettiği "hakikat sonrası" dünyası, nasıl düşüneceği, ne düşüneceği ve çıkış umudu verebilecek önerileri nasıl düzenleyeceği vb. konularında insana/ topluma ve imgelenimine cesaret vermiyor.

Kentin kamusal alanlarının daha çok kullanılabilir olduğu/ kullanıldığı, toplumsal yaşamın daha zengin/ dayanışmacı olduğu ve bencil rekabetçi egemenliğinin henüz oluşmadığı 1950 öncesini, toplumsal sermayenin oluşumuna/ birikimine olanak veren (ama oldukça renksiz-solgun) bir aşama tanımlayabiliriz.

Neo-liberal kente doğru...

Bugün rekabetçi kentin kamusal alanlarının giderek daralması ve bazılarının bütünüyle ortadan kaybolması, sadece bir mekan olarak göremeyeceğimiz kamusal alanlardaki kamusalığın kaybı, dayanışmaların ve şiddet içermeyen beraberliklerin, eleştirinin ve protestonun genişleyebilecek halkalarının sönümlenmesi aşamasındayız. Artık, seçenezsizlikten veya neo-liberalizmin seçenek hazırlamak ve sunmak yaklaşımına tamamen karşıt olmasından kaynaklanan büyük nüfus/ kapasite/ nesne-ürün/ güç/ veri ve kontrol yığılmasının/ merkezileşmesinin sonuçlarını deneyimlediğimiz kentlerde yaşıyoruz.

Neo-liberal (post modern) kenti, modern kentle karşılaştırdığımızda en büyük farklar,

- kent yöneticilerinin/ yerel politikacıların ve kent toplumunun bir kesiminin, popülizmi ve popülist rekabetçi-rantçı/ rüşvetçi uygulamaları yeğlemesi, yerel ve katılımcı demokrasi kavramını içi boş bir slogana dönüştürmüş olmasında ve
- kentlerin her türlü (imar, ya da ulaşım, iklim değişikliği, yeşil alan, katı atık/ kirli su, peyzaj, enerji vb. için) “plan” kavramından ve pratiğinden uzaklaşarak, sadece spekülasyon ranta yönelmiş projeler çorbasıyla günü kurtarmaya çalışır olmasında,

ortaya çıkmaktadır.

Bursa.

Böylece kent hem kör hem de kötürüm bir durumda işlemeye/ yaşamaya çalışıyor. Ancak bu böyle olmak zorunda değil. Olmayabilir. Ve olmadığı zamanlar da oldu.

Kırılmadan önce

Büyükölüklerin bir yandan böylesine birikmediğı-merkezileşmediğı-tekelleşmediğı bir yandan da bunların hiçbirine sahip olmayanların, ölçeğın diğerk kutbuna sürölmediğı bir insanlık durumu/ bir kent durumu (şimdi düşünöbilmek, hatta düşünö görmek bile zor, ama) bir zamanlar gerçekten vardı/ olabilmışti. Bu, Türkiye'nin kapitalizmi, kendisine göre tasarladığı bir modern olarak kurma arayışındaki kentlerde yaşıyordu; dengelerini görece sağlamışti ve kendisini yıkıp-tüketecek çelişkilerini büyütme ivmesi de kabul edilebilir bir düzeyde ve hızdaydı.

Dizide tartıştığımız imge, Türkiye'deki kentlerin üççeyrek yüzyıl önce mükemmel olduğı, ya da sorunsuz olduğı, yaşamın daha kolay veya daha rahat olduğı anlamına gelmiyor. Kent yaşamı, toplumsal özellikleri, ekonomik yapısı ve üretim sistemi, teknolojik verileri ve teknolojik değışimi, (ölke ve kentler için kaba bir genellemeyle söyleyebileceğimiz) “başlangıç halinde veya önce moderniteye ve geç moderniteye, sonra da neo-liberalizme geçiş halinde olan politik-ideolojik ortamı vb. üzerinde bu dizi boyunca çeşitli boyutlarda açıklamalar/ görüşler sunduk.

Demografi

Kentlerin boyutlarını ve demografisini (en önemlisi göç akımları) kısaca anımsamıştık. Şimdiki büyükölüklerinin %10'u veya %5'i kadar olan daha önce (Ankara hariç) göçle değil normal büyüme hızlarıyla nüfusu artan kentler ve kent yoğunlukları, doğayı o zaman da şimdiki gibi değıştirmekte, kirletmekte ve (bedava) doğal kaynakları, artan oranda tüketmekteydi. Ancak boyutlar çok daha küçüktü ve sınırlar henüz aşılmamış, hatta dengeler bozulmamışti.

Atatürk Bulvarı/Ankara.

Bu dengeleri en çok zorlayan öge, başlangıçta, kente doğru giderek ivmelenen kırsal göçtü. Kentin bir mülksüz insanlar mekanı olarak yeniden tanımlanacak hale gelmesiyle, birçok ilişki biçimi ve denge değişmeye ve başkalaşmaya ve başka bir nitelik kazanarak yeniden oluşmaya başladı.

Kentsel üretimler ve ekonomik işleyiş

Bu aşamada kent toplumları oldukça yoksuldur ve düşük gelir/ tüketim düzeyindedir. Tüketimcilik söz konusu değildir. İstihdam, zor ve riskli koşullarında çalışmayı gerektirir. Kentlerde henüz “enformel sektör” diyemeyeceğimiz, ama büyük oranda kayıt dışı ve standardı- kuralları tanımlanmamış üretimler söz konusudur. Piyasalaştırılmamış takas ve mübadele her türlü kayıt dışı ekonomi geçerlidir. Gelişmiş bir emek gücü piyasası henüz oluşmamıştır veya yoktur. Çünkü sermaye birikimi (ve sanayi) de, sermaye sınıfı da henüz emekleme aşamasındadır. Sınıflar arasında ve kentsel gelir dağılımında henüz yaygın bir uçurumlaşma yoktur.

Kent ekonomisi fabrika ölçeğinde olmayan, küçük mal ve hizmet üretimine dayanır. Ticaret, (perakende ve toptan) kentler için en önemli etkinlik olarak tanımlanabilir. Bazı malların kıtlığı ve bazen “karaborsası” söz konusudur. Kentlerde bazı malların piyasası (bunlar bazen şeker, yağ, et vb. gibi temel tüketim malları olabilir) kıtlıklar, kuyruklar ve yoklukların olabileceği piyasalardır.

TEKEL Cıbalı Tütün Fabrikası işçileri.

Göçle başlayan son derece radikal kentsel dönüşümlerde ve kentin başka dengelerinin kurulabilmesinde cömertçe kullanılmış kadın emeği örtük/ görülmeyen ve hiç dillendirilmeyen/ yok sayılan bir emek türüdür. Özellikle yoksul ve hatta orta-alt ve orta gelir düzeyindeki ailelerin kent yaşamına tutunabilmesi ve ekonomik olarak yaşamını geliştirebilmesinde kadın emeğinin varlığı ve katkısı, çok güçlü bir yaşam zemini oluşturur. Yeniden üretim halkalarının hemen hepsi kadın emeği ile gerçekleştirilir. Savaş öncesinde görece homojen olan ve yerel kentli bir nüfusa sahip olan kentler, kalabalıklaştıkça homojenliğini, birçok bakımdan yitirdi ve hem toplumsal cinsiyet hem sınıf hem de etnik, dinsel/ mezhepsel ve diğer toplumsal- politik vb. özellikler bakımından, heterojenleşti. Bunun bir kent için olumlu bir gelişme olduğunu

düşünebiliriz; ancak çoğu kez yarılmalar, ötekileştirmeler ve ayrımcılıklar, bazen çatışmalı bir gettolaşamaya dönüşen kentsel bölümlenmeler oluşmaya başladı. Yukarıdaki değişimleri şimdilik, olumlu ve olumsuz yönleriyle neo-liberal kentin özelliklerine doğru doğurgan bir hazırlık ve gerçekleşme sağlayan olgular olarak kaydedebiliriz.

Akın Atauz